

EL SERMÓ EN HONOR DE SANT FELIU DE GIRONA

PER

GABRIEL ROURA i GÜIBAS

A PROPÒSIT DEL SERMÓ DE SANT FELIU DE GIRONA

El culte visigòtic dedicat a sant Feliu de Girona és un dels més rellevants de la litúrgia visigòtica, al costat del que fou donat al màrtir valencià sant Vicenç, entre d'altres. Tal culte prengué les seves formes litúrgiques a la nostra ciutat de Girona per la iniciativa dels bisbes gironins, els quals són reconeguts com a protagonistes de primera fila en l'ordenament i fixació de la litúrgia visigòtica del regne de Toledo, successor de l'anterior de Tolosa.

Ens trobem situats en l'època crucial de mitjan segle VI, en temps del pontificat de Frontinià qui presidí, al costat de Joan Metropolità de Tarragona, el concili I de Girona (517), que legislà temes fonamentals per la litúrgia visigòtica anomenada toledana; fins a la primera meitat del segle VII, quan pontifica Nonnit, personalitat tan rellevant com malauradament desconeguda per manca de documentació o, si més no, en espera d'un aprofundiment de la que es coneix.

Al bisbe Nonnit adjudiquem l'autoria de les peces que repassarem en aquesta comunicació, peces per altra banda estudiades i publicades però que no resolen el problema de l'autor.

Entre els dos grans prelats esmentats, trobem Estafili (540-546);

Alici (589-590) assistents al gran concili III de Toledo; Joan de Biclara (589-590) format intel·lectualment a la cort Imperial de Constantinoble, primer cronista del poble visigot, abat fundador i bisbe de Girona, considerat varó il·lustre per sant Isidor de Sevilla.

Hem d'acceptar que els pilars de l'església gironina foren de solidesa

extraordinària. Ara bé, aquests personatges desenvoluparen la seva activitat en el marc d'un món canviant que es trasmudava en totes les seves formes i manifestacions.

Quan l'estructura del Baix Imperi és a punt de caure, l'arribada del poble visigot i el seu assentament a la Gàl·lia i a Hispània provoquen l'aparició de noves formes sòcio-polítiques semblants, tant en el regne de Tolosa com en el de Toledo. El nou sistema polític permeté, entre altres qüestions, la reorganització i la reforma de l'Església catòlica d'aquests regnes.

Per mitjà de concilis, s'inicià la reforma posant especial accent en la unificació del ritus de la Gàl·lia meridional i d'Hispània.

Aquesta unificació serveix de pauta per aplegar nous textos destinats a enriquir la litúrgia visigòtica. En aquest enriquiment hi participa Nonnit composant la litúrgia de sant Feliu.

Cesari d'Arle, futur legat papal a la Gàl·lia i a Hispània, organitza, amb consentiment del rei Alaric II, el concili d'Agde de 506, on assisteixen la majoria dels bisbes de les províncies eclesiàstiques d'Arle, Narbona, Eauze, Bordeus, Tours i Bourges.

El concili promulga una gran reforma de la litúrgia i del clergat els principis de la qual són recollits essencialment en els *Statuta ecclesiae antiqua*¹.

En el curs de l'any següent, 507, Cesari volia aplegar un nou sínode a la capital del regne, a Tolosa, on eren convocats també els bisbes hispans del regne. Aquest concili general no arribà a celebrar-se a causa de la desfeta de Vouillé, on morí Alaric II, i provocà la desaparició del regne de Tolosa. L'empenta reformadora de Cesari, ja nomenat legat papal, es mantingué en tota la seva força de tal manera que, en 516 i 517, els bisbes de la província Tarragonesa es reuneixen a Tarragona i Girona, respectivament, i periòdicament en altres seus provincials, per estructurar la unificació litúrgica, base de les altres reformes que es pretenia assolir.

El dia 8 de juny de l'any 517, VII de Teodoric el Gran, essent cònsol Agapet, es reuneix el concili de Girona. El cànon I estableix que en la celebració de la missa s'observi el mateix ordre en tota la província Tarragonesa, tant en el ritual de la missa, com en el cant i en el ministeri. Presidí el Metropolità Joan, al costat de l'amfitrió Frontinià de Girona, Pau d'Empúries, Agripi de Barcelona, Nibrídid'Egara, Oronci de Cotlliure, Cinidi d'Osona².

¹ Munier, C., *Statuta ecclesiae antiqua*. París, 1960.

² P.L. 84, cols. 313-316. Sanctus Isidorus.— Tejada, Juan de, Colección de Cánones... de la Iglesia de España. T. II. Madrid, 1861, p. 117-122.

Els bisbes nostrats apliquen les idees reformadores del concili d'Agde i les veuran adoptades pel IV concili de Toledo de l'any 633. En aquesta reunió conciliar, queda unificada per a totes les esglésies d'Hispania i de la Gàl·lia narbonesa el règim litúrgic de la missa i dels oficis de vespres i matines³.

Professar una mateixa fe catòlica –en l'anterior concili s'havia fet abjuració de l'arrianisme– i formar part d'un mateix regne visigòtic demana l'observança d'uns mateixos costums litúrgics. Tal era el principi que guiava la reforma.

Entre els anys 507 i 548, Hispania viu un llarg període de pau sota Teodoric el Gran i el seu general Teudis. El parèntesi ostrogot de pau fa possible que la realització de la reforma sigui un fet al llarg del segle VII: Agde 506; Tarragona 516; Girona 517; Toledo 527; Barcelona 540 i Lleida i València 546.

En aquest marc de reforma i enriquiment litúrgics apareixen nous textos que, recollint antigues tradicions, les actualitzen i les vesteixen d'autèntic valor literari.

En el tema concret que ens ocupa pretenem, de forma necessàriament abreujada, identificar l'autor de les tres peces essencials de la litúrgia de sant Feliu: la *Passió*, estudiada pel Dr. Fàbrega, canonge arxiver de la Catedral de Barcelona; el *Breviari Gòtic*, publicat pel Cardenal Cisneros, segons sant Isidor de Sevilla; i el *Sermó*, descrit per G. Morin i publicat recentment pel professor Diaz i Diaz.

LA PASSIÓ⁴

En el volum I del *Passionari Hispà*, el Dr. Fàbrega fa un magnífic recull de les notícies històriques que es refereixen al culte de sant Feliu, entre altres coses, per determinar-ne la seva antiguitat. Començant pels coneguts versos de Prudenci (IV, vv. 29-30):

*Parua Felicis decus exhibebit
artibus sanctis locuples Gerunda*

³ Ferotin, *Le Liber ordinum en usage dans l'église wisigothique et mozarabique d'Espagne du cinquième au onzième siècle*. París, 1904, p. 433-443.

⁴ Fàbrega i Grau, Àngel, *Pasionario Hispánico*. T. I-II. Monumenta Hispaniae Sacra. C.S.I.C. Sèrie litúrgica VI. Barcelona-Madrid, 1945, p. 302-328.

És notori que en 455, existia a Narbona una basílica dedicada al sant gironí, segons referència de Gregori de Tours⁵. El primitiu culte al sant es basava en una Passió de comú de màrtirs, seguint el martiri de santa Llogaia, en el segle VI o primeries del VII.

Es de destacar igualment el "Cip" romà de Guadix que fa memòria de la dedicació d'una basílica que tingué lloc el 13 de maig de l'any 652, en temps de Chindawind i Receswind. La inscripció dóna la llista de les relíquies dipositades, entre les quals: "...*Sancti Felicis Gerundensis...*"⁶.

Els textos antics, com fa notar Àngel Fàbrega, desconeixen l'existència de la Passió del sant. Els únics indicis apareixen en el joc de paraules: *felix, felicitas, feliciter, felicior*, joc que es dóna en sant Vicenç: "...*Uincentem ubique uincentem, uicit*"⁷.

Atribuir l'autoria de la Passió de sant Feliu i de les altres peces esmentades al bisbe Nonnit, ho fem en base al colofó final o escatocol del text⁸ quan l'autor confessa: "*Egeeuero humillimus leuita Christi qui et eius passione diutissime laborauí, hoc cum prouincialibus meis, inito consilio definiuimus...*".

Que l'autor "*humillimus leuita*" faci referència dels "*prouincialibus meis*" delata la seva condició episcopal, puix els provincials són els bisbes col·legues de la província Tarragonesa. Usar qualificatiu d'humilitat és cosa freqüent en les titulacions i subscripcions de les dignitats eclesiàstiques de l'època medieval.

Abona la nostra opinió l'afirmació de l'autor del *Pasionario Hispánico*, segons la qual l'autor de la narració del martiri de sant Feliu havia d'ésser un clergue coneixedor dels textos litúrgics. Aquesta condició escau al nostre bisbe Nonnit. Prenem l'elogi que li dedica sant Ildefons de Toledo: "Nonnit, després de Joan (de Biclara) fou pontífex a la seu gironina; varó monjo de professió, brillant en la seva simplicitat, sant en els seus actes, elegit en el pontificat no per llarga deliberació dels homes, sinó per determinació

⁵ P.L. 71, cols. 785-786. *Libri Miraculorum. Liber primus: De gloria martyrum*: "...*Hic vero martyr in Gerunda hispaniae passus est...*", referint-se a la basílica de Narbona.

⁶ Vives, J., *Inscripciones cristianas de la España Romana y Visigoda*. Biblioteca Balmes. Sèrie II, vol. XVIII, 2° ed. Barcelona 1969, núm. 307.

⁷ British Museum, additional 30853. Homiliari de Silos, s. XI.

⁸ Fàbrega, op. cit., p. 302-328.

diligent de Déu per medi dels homes, inclinant-se amb vehemència al servei del sepulcre de sant FelIU màrtir. Regí l'Església de Déu amb els exemples dels seus mèrits, més que no pas amb proclames de paraula. Aquí, vivint en el cos i reposant en el sepulcre, és fama que obrà prodigis de salvació⁹.

És evident que la formació monàstica de Nonnit, ben possiblement deixeble de Joan, bisbe de Girona i abat de Biclara, li permetia de disposar de coneixements i materials suficients per a la confecció de la Passió de sant FelIU.

Les tres peces que considerem responen a un mateix patró, a l'esquema que estructura la Passió. Aquesta es compon de vint-i-tres paràgrafs, dels quals s'en extreuen les nou lliçons del Breviari que narren la història del sant: paràgrafs 1-7, contenen l'anunci de la persecució de Dioclecià i Maximià; el seu origen Escilità; els seus estudis a Cesarea; arribada a Girona i començ de l'activitat missionera amb òptims resultats, – "*bonas margaritas seminavit*".

Del paràgraf 8è al 21è, l'exposició de les diverses formes de suplici; els diàlegs amb el Prefecte Dacià a Girona, Saragossa i Girona altra vegada; les intervencions angèliques i la seva mort. Finalment, segona part del paràgraf 21è al 23è i l'epíleg¹¹.

EL BREVIARI

Els quatre grans temes que toca la Passió queden reflectits ben palesament en l'hime de vespres de l'ofici del sant¹⁰.

Llegim dues estrofes introductòries:

Fons Deus vitae perennis,

Lux origo luminis,

.....

.....

En tui Felicis almi

Pangimus insignia:

.....

.....

⁹ P.L. 96, col. 203. *Sancti Hildefonsi Toletani episcopi Liber de Viribus illustribus*.

¹⁰ *Breviarium Gothicum, secundum regulam beati Isidori archiepiscopi Hispalensis, jussu Cardinalis F. Ximenei de Cisneros*, p. CCLXXXIII.

¹¹ Chevalier, Ulysse, *Repertorium Hymnologicum*. Louvain, 1892. T. I A-K, n° 6431.

Seguint l'esquema del Martirologi del sant, la tercera estrofa explica el seu origen, a la ciutat de Cesarea de Mauritània, famosa pels seus estudis:

Iste namque Caesareae

Urbis Mauritaniae

.....

.....

Les estrofes quarta i sisena presenten Fèlix a Girona i el seu primer encontre amb el president Dacià; les diverses maneres de suplici que se li apliquen, sempre assistit pels àngels:

Audiens plecti fideles

Mox Gerundam pervenit

.....

.....

Sistitur arae, cruentis

Ut litaret idolis:

.....

.....

Nempe mulis alligatus

Disipatur artubus;

.....

.....

Omnia tormenta forti

Praecucurrit pectore;

.....

.....

Les estrofes 8 a 13 són dedicades a lloar el patronatge de sant sobre els seus devots. En aquestes estrofes apareix per cinc vegades el sempre citat adverbí de lloc *hic* que certifica l'origen gironí de la peça litúrgica i del seu autor, el bisbe Nonnit:

O nimis Gerunda Felix

O beata civitas!

.....

.....

Els adverbis *hic* esparsos en aquestes estrofes finals serveixen de suport a la descripció de la varietat de prodigis que, a Girona, s'atribuïen a la mediació de sant Feliu.

Sermo in diem sancti Felicis.

La petita peça que és el Sermó dedicat a sant Feliu en realitat és una joia, tant des del punt de vista de la història de la litúrgia, com des de la seva qualitat literària. L'he transcrit directament del text visigòtic del manuscrit, procedent de Silos, que es guarda en el Museu Britànic de Londres¹², per tal d'aconseguir tota la fidelitat possible sobre el text.

El còdex havia estat descrit per Morin¹³ a final del segle passat, sense aturar-se a descriure la totalitat de les peces que conté. Fa uns anys, ha estat editat pel professor Díaz i Díaz¹⁴. Encara que no coincidim en algun detall de lectura i transcripció, presento aquesta peça litúrgica amb l'única pretenció d'adjudicar-la a l'autor de les altres esmentades el bisbe Nonnit.

Sense entrar en l'anàlisi pormenoritzat, fixant-nos només en una lectura atenta, apareix, d'antuvi, el conegut joc de paraules: *felix, feliciter, felicior, felicitatem*. L'autor divideix la seva peça en tres períodes. En el primer, convida els fidels a celebrar el natalici de sant Feliu "feliçment car avui aquest sant meresquè el fruit del seu nom". Segueixen unes frases de lloança que clouen aquest primer període.

El cos del sermó, –segon període–, s'inicia amb adverbi *hic* –aquí, a Girona–, narrant de forma comprimida les diverses etapes del martiri contrapuntades amb les intervencions angèliques. "*Així Felix aconseguí el fruit del seu nom, enaltint el Senyor les seves misericòrdies*".

La part final recorda la celebració del dia, encoratjant a mantenir la fe unida a la del màrtir. Com podem apreciar, el sermó, en la seva estructura, segueix les línies mestres de la Passió i del Breviari. L'adverbi *hic* el situa a la festa de Girona i és parió als *hic* de l'himne que també tenen la mateixa significació locativa.

Nonnit és el personatge clau de les tres peces. N'és l'autor, al nostre parer, mentre no apareguin noves referències, noves dades que demanin precisions o rectificacions. Hem vist l'elogi que li dedica sant Ildefons de Toledo. Estem convençuts que fou precisament la composició de tota la litúrgia de sant Feliu, feta pel bisbe Nonnit, la que explica la dedicatòria del bisbe Toledà.

Amb el seu antecessor, Joan de Biclara, s'inicia una tradició, molt giro-nina, de bisbes-abats: el Biclarsès abat-bisbe, Nonnit monjo-bisbe; el gran

¹² *Homiliarium Silensis*, s. XI. British Museum additional fols. 114-115.

¹³ Morin, G., *Liber comicus*. Maredsous, 1893, p. 413.

¹⁴ Díaz i Díaz, M. C., *Anecdota Wisigothica I*. Filosofía y Letras. T. XII, núm. 2. Universidad de Salamanca 1958, p. 63-65.

Arnulf abat de Ripoll i fundador del cèlebre escriptori-bisbe de Girona, refundador de l'escriptori de la seu; Odó abat de sant Cugat-bisbe de Girona, diligent recaptador de privilegis carolingis, etc.

Són totes elles notes que els gironins hem de guardar, estudiar i aprofundir perquè aquests personatges formen part de les arrels del poble nostrat, de la seva història i de l'Església que és a Catalunya.

SERMO IN DIEM SANCTI FELICIS

fol. 114^r

Natalem sancti Felicis, fratres, feliciter caele- / bremus. Nam odiae ille sanctus fructum / sui nominis meruit. Ut qui felix / ante nomine dicebatur, confes- / sione felicior inueniretur. Cuius felici- / tatem, nulla calamitas. Cuius bea / titudinem nulla miseria. Cuius / gaudium, nulla tristitia. Cuius / triumphum, nulla inuidia. Cuius / requiem, nulla tempestas. Cuius / meritum, temptatio nulla praetur- / bat. Hic itaque Felix sanctus, pro Christi nominæ / traditus in carcere qui se iam dignum/ fecerat caelo.

Interdicitur ad eum / accessus hominum, cui iam paraba- / tur societas angelorum. Squalo- / rem carnifex sordes catenasque mina- / tur. Sed quando talibus terretur / qui stola Immortalitatis et mar- / tiri gloria decoratur. Itaque exaudi- / uit Dominus famulum suum et eius gemitum / non despexit. Reliquid inimici / spoliū corporis et coniunxit angelis / fol. 115 animam martiris. Muscipulam / carnis contribit in terram, aeu- / dentem pascerem perduxit ad caelum. / Ita ergo mirificante Domino miseri- / cordias suas Felix fructum sui nomi- / nis adsecutus est. Cum et pena / et martirii gloria honoratur. Non / quod Dominus militem suum persecutorum / faucibus non possit eruere sed ut / ostenderet crudelibus laniantur, / roborari potius in fide quam ad fide[m] / conuerti. Nam quibus uoluit aetiam / hoc tribuit ut sine stimulis dolorum, / coronas acciperent martirum. / Nos ergo, fratres, digna deuotione caelebre- / mus hunc diem. Ut qui huius marty- / ris fide et integra deuotione con- / iungimur, eidem non solum nomine/ sed aetiam merito copulemur. / Per Dominum nostrum Ihesum Christum qui uiuit et / gloriatur in secula seculorum. Amen.